

An aerial photograph of a coastal town, likely in Sweden, featuring a mix of colorful houses (red, white, yellow, blue) with red roofs, surrounded by lush green trees. A large body of water is in the foreground, and a long bridge spans across it in the background. The sky is overcast with soft light.

Regional ANDTS-strategi

Förebyggande arbete inom alkohol, narkotika, dopning, tobak och spel.

Östergötlands län 2022–2026

Förord

Det övergripande målet för den av riksdagen fastställda folkhälsopolitiken är att skapa samhälleliga förutsättningar för en god och jämlik hälsa i hela befolkningen och sluta de påverkbara hälsoklyftorna inom en generation. Målet tydliggör samhällets ansvar vilket förutsätter ett gemensamt och tvärasektoriellt arbete. Folkhälsopolitiken syftar till att åstadkomma mer jämlika livsvillkor och därmed möjligheter för en jämlik hälsa. En god och jämlik hälsa är en förutsättning för en samhällsutveckling som är socialt, miljömässigt och ekonomiskt hållbar.

För att nå det övergripande målet för folkhälsopolitiken är det nödvändigt att aktivt arbeta med ANDTS-förebyggande insatser. Regionala ANDTS-rådet i Östergötland har i samverkan tagit fram en ny regional ANDTS-strategi. Strategin utgår från en väl fungerande samverkan i rådet med fyra av länets kommuner (för närvarande Linköping, Norrköping, Motala och Ödeshög), Region Östergötland, Polisområde Östergötland och Länsstyrelsen Östergötland.

Strategin utgår från propositionen 2020/21:132 och Regeringens skrivelse 2021/22:213 *En samlad strategi för alkohol-, narkotika-, dopnings- och tobakspolitiken samt spel om pengar 2022–2025* samt parternas önskemål om en utveckling av ANDTS-arbetet i länet.

Vår förhoppning är att den regionala ANDTS-strategin ska vara till nytta för det lokala och regionala arbetet framöver. För att målen ska kunna nås krävs samverkan men också att de olika myndigheterna utför sina olika kärn-

uppdrag. Det krävs också ett långsiktigt, strategiskt och målmedvetet arbete där såväl främjande som förebyggande insatser liksom mer riktade insatser genomförs.

Vill vi få en ökad hälsa för länets invånare behöver vårt ANDTS-arbete vässas för att bidra till att alla barn i Östergötland erbjuds goda uppväxtvillkor och samtliga östgötar har möjlighet till god livskvalitet och ett väl anpassat stöd när behov finns.

A handwritten signature in black ink that reads "Ann Holmlid".

Ann Holmlid, Länsråd Östergötland

Det finns en längre version av den regionala ANDTS-strategin att läsa i sin helhet, du hittar den här www.lansstyrelsen.se/ostergotland

Inledning

På initiativ av det regionala ANDTS-rådet har en förnyad regional ANDTS-strategi tagits fram. Den bygger på propositionen 2020/21:132 och Regeringens skrivelse 2021/22:213 *En samlad strategi för alkohol-, narkotika-, dopnings- och tobakspolitiken samt spel om pengar 2022–2025* och rådets önskemål om en utveckling av ANDTS-arbetet i länet.

Det övergripande målet är ett samhälle fritt från narkotika och dopning, minskade medicinska och sociala skador orsakade av alkohol och ett minskat tobaksbruk. Strategin omfattar även spel, nikotinprodukter och narkotikaklassade läkemedel.

Det övergripande målet kompletteras av en målstruktur med sju långsiktiga mål som anger inriktningen för ANDTS-arbetet i sin helhet. Till målen knyts prioriterade insatsområden som ska vägleda arbetet under strategiperioden 2022–2026.

Det här är en förkortad version av den regionala ANDTS-strategin, på www.lansstyrelsen.se/ostergotland finns en längre version av den regionala ANDTS-strategin att läsa i sin helhet, sök på ANDTS-strategi.

Perspektiv som ska genomsyra arbetet

Det ANDTS-förebyggande arbetet sträcker sig från förebyggande insatser till vård och behandling. Arbetet är tvärsektoriellt och insatser inom andra områden bidrar till att uppnå strategins mål, exempelvis föräldraskapsstöd och brottsförebyggande arbete.

Universella insatser ska vara grunden i det förebyggande arbetet. Med det menas insatser som riktas till hela befolkningen under hela livscykeln. Men insatser kan även riktas till vissa särskilt sårbara målgrupper. Det kan handla om olika åldrar och hur olika faser i livet kan påverka senare perioder i livet. Det kan också handla om en fokusering på olika socioekonomiska grupper eller olika yrkesgrupper som löper särskilt stora risker att drabbas av sjukdom och att dö i förtid.

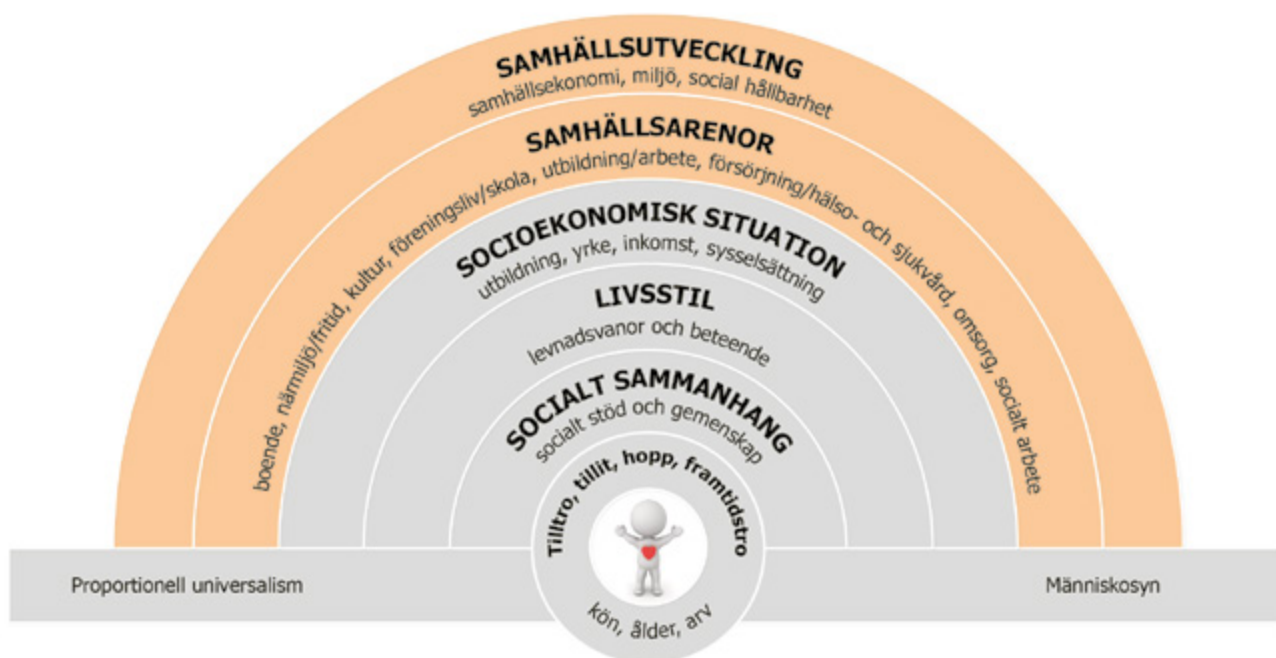
Jämlikhets- och jämställdhetsperspektivet

Hälsoklyftorna mellan grupper med olika socioekonomiska förutsättningar är tydliga när det gäller hälsoproblem orsakade av ANDTS. Skillnaderna i skador hänger även samman med kön, ålder, etnisk bakgrund, sexuell läggning och

könsidentitet, boendeort med mera. Det är viktigt att ta hänsyn till skillnader mellan män och kvinnor när det gäller konsekvenser av ANDTS. Bland annat utvecklar kvinnor alkoholrelaterade skador på en lägre konsumtionsnivå än män. Kvinnor med beroendeproblem är en särskilt sårbar grupp som är mer utsatt för våld, sexuellt utnyttjande och prostitution. En annan utsatt grupp är HBTQI-personer som i studier visat sig utveckla skadligt bruk eller beroende i högre utsträckning än andra grupper. I ungdomsenkäten *Om mig* framkommer att de som identifierar sig med en annan könsidentitet uppger högre bruk av alkohol, narkotika och tobak samt att de mår sämre fysiskt och psykiskt. De har också färre vänner att anförtro sig åt och mindre tillit till människor omkring sig.

Alla barn ska få en bra start i livet med goda uppväxtvillkor som stimulerar tidig utveckling, inlärning och hälsa.

Barn och unga ska särskilt skyddas

Alla barn ska få en bra start i livet med goda uppväxtvillkor som stimulerar tidig utveckling, inlärning och hälsa, det är centralt för att uppnå en jämlik hälsa som barn, ung och vuxen. Barn som växer upp i ekonomisk utsatthet får ofta sämre hälsa som vuxna. Det gäller också barn vars föräldrar har ett skadligt bruk eller beroende. Dessa barn har en förhöjd risk för självmord, olyckor och våld samt eget alkohol- och narkotikaberoende i vuxen ålder. Det är viktigt att beakta kön och andra intersektionella perspektiv eftersom dessa faktorer har en avgörande betydelse för om insatserna får effekt. Genom att ta del av barns och ungas kunskaper och erfarenheter kan det förebyggande och främjande ANDTS-arbetet bli mer effektivt och träffsäkert.

Barnkonventionen

Den 1 januari 2020 trädde lagen om Förenta nationernas konvention om barnets rättigheter i kraft. I barnkonventionen finns flera artiklar som berör ANDTS-arbetet. Det handlar om särskilda bestämmelser om att barn har rätt till social trygghet och skydd mot alla former av våld.

Anhörig- och närstående perspektiv

Anhöriga och närstående till personer med skadligt bruk eller beroende lever ofta under stor press och kan känna sig maktlösa inför att deras närstående far illa och kanske inte får rätt stöd, vård och behandling. De anhöriga och närstående har ofta behov av stöd och hjälp för egen del och är dessutom viktiga för att insatser till den närstående ska ge resultat. Anhöriga och närstående behöver därför uppmärksammas inom såväl socialtjänsten som hälso- och sjukvården.

Östgötamodellen för jämlik hälsa visar på samspelet mellan individ, miljö och samhälle. Invånarnas livsvillkor och hälsa påverkas av många faktorer som ålder, kön och arv, sociala relationer och levnadsvanor (tex. ANDTS). Livsvillkor i den fysiska och sociala miljön som till exempel möjligheter till delaktighet, arbete, utbildning, boende och samhällsekonomin spelar också stor roll. Proportionell universalism innebär att alla ska kunna nås av insatser men i olika form och intensitet utifrån sina behov.

Folkhälsopolitiken och Agenda 2030

I det övergripande målet för folkhälsopolitiken finns åtta målområden, varav målområde 6 Levnadsvanor bland annat inkluderar ANDTS. Även de andra målområdena har indirekt bäring på arbetet inom ANDTS-området.

Mål 3 i Agenda 2030 innebär att säkerställa möjligheten för alla att kunna leva ett hälsosamt liv och verka för alla människors välbefinnande i alla åldrar. Både 3.a och delmål 3.5 har bäring på ANDTS-området. I 3.a tydliggörs behovet av att stärka genomförandet av Världshälsoorganisationens ramkonvention om tobakskontroll i alla länder där så är lämpligt medan det i delmål 3.5 särskilt lyfts behovet av att stärka insatserna för att förebygga och behandla skadligt bruk och beroende av alkohol och narkotika.

Påverkan på miljön

Produktion av ANDTS-produkter kan innebära en belastning på miljön och försämrade livsvillkor, särskilt i utvecklingsländer. Även det avfall som tobaksproduktionen resulterar i, totalt cirka 2 miljoner ton avfall varje år, har en negativ påverkan på miljön. En stor del av skräpet i de svenska städerna är tobaksrelaterat och består av fimpar, cigarettpaket, snus och snusdosor.

Narkotikaodlingar bidrar till skogsskövling och användning av skadliga bekämpningsmedel. En del av restavfallet skadar både marken och dricksvattnet. Användningen av narkotika resulterar i att partiklar hamnar i avloppet vilket i sin tur har en negativ effekt på fiskar, fåglar, vattenlevande djur och organismer.

Det finns därför anledning att i informationsinsatser avseende ANDTS också lyfta fram den belastning på människa och miljö som användningen innebär, vilket i sin tur kan öka incitamenten att avstå från bruk.

Nollvision för dödlighet till följd av läkemedels- och narkotikaförgiftningarna

I Sverige har vi alltför många dödsfall till följd av läkemedels- och narkotikaförgiftning. Målet om ett narkotikafritt samhälle innebär att ingen ska dö till följd av läkemedels- och narkotikaförgiftning.

Den vanligaste orsaken till dödsfallen är oavsiktliga förgiftningar (överdoser), följt av förgiftningar med oklar avsikt och suicid med narkotika. De vanligaste substanserna bland dödsfallen utgörs av opioider men ofta förekommer flera olika substanser.

En nollvision avseende dödsfall till följd av läkemedels- och narkotikaförgiftningar kommer att skapa ett tydligare fokus och kraftsamling i samhället för att minska dessa dödsfall. Målet om en nollvision kan också bidra till att förebygga användning av narkotika, minska utvecklingen av skadligt bruk eller beroende av narkotika samt öka tillgång till vård och stöd av god kvalitet för personer med skadligt bruk eller beroende.

”

Att växa upp med missbruk i familjen innebär en svår situation för barn och unga, samt också en ökad risk för en rad olika problem i framtiden. Vi behöver skydda våra barn och unga från destruktiva uppväxtmiljöer och stärka det preventiva arbetet i form av riktade förebyggande insatser till familjer med sådana problem. Det arbetet kan stärkas genom att vi samverkar mellan olika aktörer i länet och lokalt mellan skola och omsorg.

Annicki Oscarsson (KD),
kommunstyrelsens ordförande
Ödeshögs kommun

Övergripande mål

Ett samhälle fritt från narkotika och dopning, minskade medicinska och sociala skador orsakade av alkohol och ett minskat tobaksbruk.

MÅL 1

Tillgången till alkohol, narkotika, dopningsmedel, tobaks- och nikotinprodukter samt skadeverkningarna av spel om pengar ska minska.

Prioriterade insatsområden

- Att motverka barns och ungas tillgång till alkohol
- Effektiv och likvärdig tillsyn
- Minska tillgången till narkotika och dopningsmedel
- Minska tillgången till och konsumtionen av tobaks- och nikotinprodukter
- Minska risken för spelberoende
- Minska oegentlig förskrivning och överförskrivning av narkotikaklassade läkemedel

MÅL 2

Barn och unga ska skyddas mot skadliga effekter orsakade av alkohol, narkotika, dopningsmedel, tobaks- och nikotinprodukter och spel om pengar.

Prioriterade insatsområden

- Stärkt skydd av det ofödda barnet
- Samverkan mellan mödrhälsovården, barnhälsovården och elevhälsan
- En hälsofrämjande skola
- Förebyggande av psykisk ohälsa, riskbeteende och skadligt bruk eller beroende
- Föräldraskapsstöd för att motverka barns och ungas spel om pengar

MÅL 3

Antalet barn och unga som börjar använda narkotika, dopningsmedel, tobaks- och nikotinprodukter eller debuterar tidigt med alkohol och spel om pengar ska minska.

Prioriterade insatsområden

- Metodutveckling för stärkt narkotikaförebyggande arbete
- Åtgärder för att förhindra användningen av dopning
- Nå unga vuxna i förebyggande syfte
- Civila samhällets roll för att främja hälsa och motverka skadligt bruk eller beroende
- Insatser för ökad trygghet och minskad brottslighet
- Motverka användning av lustgas i berusningssyfte

MÅL 4

Antalet personer som utvecklar skadligt bruk eller beroende av alkohol, narkotika, dopningsmedel, tobaks- och nikotinprodukter och spel om pengar ska minska.

Prioriterade insatsområden

- Stärkt kompetens inom äldreomsorgen
- Skadligt bruk och beroende på arbetsplatser
- Kompetensutveckling inom hälso- och sjukvården samt tandvården
- Telefon- och webbaserat stöd

MÅL 5

Personer med skadligt bruk eller beroende ska utifrån sina förutsättningar och behov ha tillgång till vård och stöd av god kvalitet.

Prioriterade insatsområden

- Tidig identifiering och behandling av unga med psykiska diagnoser
- Samverkan mellan hälso- och sjukvård och socialtjänst för en sammanhållen vård
- Läkemedelsassisterad behandling vid opioidberoende (LARO)
- Insatser för att nå personer i en socialt och hälsomässigt utsatt situation
- Vård och stöd för intagna med skadligt bruk eller beroende

MÅL 6

Antalet personer som skadas eller dör på grund av sitt eget eller andras bruk av alkohol, narkotika, dopningsmedel, tobaks- och nikotinprodukter och spel om pengar ska minska.

Prioriterade insatsområden

- Minska antalet dödsfall till följd av läkemedels- och narkotikaförgiftningar
- Kontrollera alkohol- och narkotikapåverkade i trafiken
- Ökad kunskap om sambandet mellan alkohol och cancer
- Stärka det suicidpreventiva arbetet

MÅL 7

En folkhälsobaserad syn på ANDTS inom EU och internationellt.

Målet har inga regionala insatsområden.

Långsiktigt mål 1

Tillgången till alkohol, narkotika, dopningsmedel, tobaks- och nikotinprodukter samt skadeverkningarna av spel om pengar ska minska.

Prioriterade insatsområden

Att motverka barns och ungas tillgång till alkohol

Det innebär bland annat ökad kontroll för att minska langning, smuggling och olaglig införsel och försäljning av alkohol vilket kontrolleras av Tullverket och polisen på nationell, regional och lokal nivå.

Det handlar även om stärkt reglering för att skydda unga från alkoholreklam på sociala medier, restauranger och försäljningsställen. Konsumentverket ansvarar för tillsynen i sociala medier medan kommunernas alkoholhandläggare bedriver tillsyn av reklam på restauranger och försäljningsställen.

Butiksinnehavare och den som bedriver servering av folköl ska utöva så kallad egenkontroll över försäljningen. Ett effektivt verktyg i att kontrollera att åldersgränser för försäljning följs är att kommunen i sitt tillsynsarbete genomför kontrollköp för att stärka efterlevnaden av åldersgränser.

Ansvarsfull alkoholserving är en evidensbaserad samverkansmodell mellan tillsynsmyndigheterna och restaurangnäringen som syftar till att motverka överservering och servering till underåriga samt minska våld och skador. Metoden används helt eller delvis i länet. Poliserna utbildas i och genomför tillsyn enligt alkohollagen.

Polisen samverkar med kommunerna för att minska alkoholinslagen i samband med studentfirande och i länet genomförs antilangningskampanjer inför skolavslutningar, lov och andra riskfyllda helger.

Nätverket SLANDT (Nätverket för studenter vid Linköpings universitet – alkohol, narkotika, dopning och tobak) utgör en viktig samverkan för att stärka det ANDTS-förebyggande arbetet bland studenter.

Effektiv och likvärdig tillsyn

Alkohollagen och lagen om tobak och liknande produkter är skyddslagstiftningar vilket bland annat innebär att värna om unga genom att ställa höga krav på ålderskontroller vid försäljning av tobaksprodukter och servering av alkohol.

I länet genomförs tillsynsinsatser vid serveringsställen i samverkan mellan lokal polis och kommunens alkoholhandläggare. Vid vissa tillsynsinsatser kan även andra myndigheter medverka, exempelvis Skatteverket och Arbetsmiljöverket. Polismyndigheten har även ett visst tillsynsansvar inom tobaksområdet och samverkar därmed även där med kommunernas handläggare vid tobakstillsyn.

Polisområdets handläggare för yttranden vid ansökan om serveringstillstånd och försäljningstillstånd av tobak har ingått i ett samverkansarbete tillsammans med kommunernas handläggare i syfte att leverera kvalitativa och enhetliga yttranden till länets kommuner.

I länet genomförs anti-langningskampanjer inför skolavslutningar, lov och andra riskfyllda helger

Varje dag utan beroende är en dag utan umbäranden. Det innebär ofta även ett slut på lidande för nära och kära, anhöriga och vänner till den det närmast berör samt presumtiva brottsoffer. Polisområde Östergötland ser att effektiva insatser i samverkan med våra externa samverkanspartners inom ANDTS är en viktig del i vårt långsiktiga arbete med att minska brottsligheten och öka tryggheten i Östergötland.

Jonna Hedbrant, kanslichef, Polisområde Östergötland

Minska tillgången till narkotika och dopningsmedel

På lokal nivå bedriver polisen i länet spaningsverksamhet och utredning av så väl grova narkotikabrott som narkotikabrott på gatulangningsnivå. Åtgärder i lokalsamhället mot öppna drogsener sker i samverkan mellan polis och övriga aktörer i aktuella områden. Polisen använder kameraövervakning som en av metoderna i detta arbete.

Det finns en ökad samverkan mellan myndigheter för att begränsa tillgången till narkotika och olagliga narkotikaklassade läkemedel. På lokal nivå sker samverkan mot droghandel främst i form av i förväg planerade gemensamma tillsynsinsatser. Detta kan ske generellt inom ramen för den brottsförebyggande samverkan och inom *Lokal samverkan mot organiserad brottslighet (LOS)*.

Alltmer narkotika säljs idag via internet och skickas med post till och inom Sverige. Om det beslutas om en ny postlag bör informations- och utbildningsinsatser anordnas inom ramen för den regionala samverkan mellan Polismyndigheten, kommunerna och Länsstyrelsen.

Det finns behov av åtgärder för att motverka tillgången till narkotika på särskilda ungdomshem och LVM-hem. Polismyndigheten och Polisområde Östergötland välkomnar alla initiativ till ökad samverkan mellan polisen och särskilda ungdomshem och LVM-hem. Inom ramen för det tänkta nationella avhoppprogrammet finns planer för en ökad samverkan med Statens institutionstyrelse.

Minska tillgången till och konsumtionen av tobaks- och nikotinprodukter

Tillgänglighetsbegränsande insatser är avgörande för att minska bruket av tobaks- och nikotinprodukter, minska skillnader i hälsa och särskilt skydda barn och unga. En ny lag och förordning om tobaksfria nikotinprodukter trädde i kraft 1 juli 2022.

Minska risken för spelberoende

Tillgänglighet till spel om pengar är en av de faktorer som har starkast samband med spelberoende, i synnerhet för unga. I lagrådsremissen *En förstärkt spelreglering* lämnas förslag på åtgärder för att stänga ute olicensierat spel från den svenska spelmarknaden. Det föreslås vidare åtgärder för att minska skadeverkningarna av spel om pengar, bland annat ett justerat krav på måttfullhet vid marknadsföring av spel.

Minska oegentlig förskrivning och överförskrivning av narkotikaklassade läkemedel

Läkemedelsberoende kan uppstå hos patienter som förskrivits narkotikaklassade läkemedel under för lång tid eller med för hög dos. Arbetet med uppföljning och kontroll av förskrivna narkotikaklassade läkemedel behöver fortsätta för att uppmärksamma överförskrivning och oegentlig förskrivning.

Lagen om nationell läkemedelslista förväntas bidra till ökad patientsäkerhet vid ordination och förskrivning av läkemedel. I samband med införandet av den kan det finnas behov av att uppmärksamma den och genomföra utbildningsinsatser.

”

Vår ANDTS strategi sammanfattar kunskap och åtgärder. Nu är det praktisk handling lokalt och regionalt som gör skillnad.

Maths Andersson (L),
socialnämndens ordförande,
Motala kommun

Långsiktigt mål 2

Barn och unga ska skyddas mot skadliga effekter orsakade av alkohol, narkotika, dopningsmedel, tobaks- och nikotinprodukter och spel om pengar.

Prioriterade insatsområden

Stärkt skydd av det ofödda barnet

Exponering för alkohol under graviditeten är den vanligast förebyggbara orsaken till kognitiva funktionsnedsättningar och uppskattas beröra omkring 1 000 barn om året i Sverige. De skador som alkoholen kan ge upphov till kan ge livslånga svårigheter, så kallade fetala alkoholspektrumstörningar, FASD.

Information om hur alkohol, tobak, nikotin och narkotika påverkar kroppen tas upp på alla mödravårdscentraler som även kan erbjuda stöd att sluta använda dessa produkter. Information om hur substanserna påverkar kroppen finns även på 1177.

Ungdomsmottagningarna bör informera om hur preparaten påverkar fostren under graviditeten. Partners stöd är viktigt, därför bör information även ges till partnern.

Ytterligare insatser kan behöva göras för att utveckla arbetet på både mödravårdscentralerna och ungdomsmottagningarna. När de nationella myndigheterna presenterar nytt kunskapsstöd gällande FASD och FAS ska det implementeras i Regionen.

Samverkan mellan mödrhälsovården, barnhälsovården och elevhälsan

För barn och unga som växer upp i familjer med skadligt bruk eller beroende innebär detta ofta en tung situation i vardagen med ökad risk för missförhållanden och våld. Det medför även en ökad risk för olika problem i framtiden genom exempelvis sämre hälsa och risk för eget skadligt bruk eller beroende. Socialtjänsten informerar om när och hur orosanmälningar gällande barn ska göras. Råd, stöd och behandling ska erbjudas av socialtjänsten.

Stödgrupper och/eller andra individuella insatser bör finnas för barnen, likaså bör föräldraskapsstöd erbjudas för olika grupper och på flera språk. Samtal och stöd bör även erbjudas anhöriga till personer med skadligt bruk eller beroende.

Det finns en överenskommelse om samverkan kring barn och unga i Östergötland med syfte att reglera kommunernas och regionens gemensamma ambition kring samverkan, uppdrag och ansvar för insatser till barn och unga upp till 21 år samt dess närstående.

Barnhälsovården ska erbjuda universella insatser med hälsoövervakning av alla barn samt erbjuda riktade förstärkta insatser till grupper av barn och föräldrar med ytterligare behov.

Det behövs ett systematiskt sätt att inom barnhälsovården tidigt identifiera riskbruk hos föräldrar och stödjande föräldrar som är psykiskt sårbara som exempelvis rutiner för hur hänvisning sker vid upptäckt av riskbruk samt utbildning till personal som möter föräldrar. Hälso- och sjukvårdsnämnden har beslutat om tilläggsuppdraget att inrikta insatserna på ett ökat antal hembesök/ besök och besök tillsammans med socialtjänst till de familjer som är i behov av stöd. I uppdraget ingår också ett ökat samarbete med tandvården. Det behövs även rutiner för hur tobaksbruk dokumenteras i föräldrarnas journaler. Framtagandet av vårdprogrammet för levnadsvanor kommer bidra i detta arbete.

Det finns ett avtal mellan Region Östergötland och Östergötlands kommuner som reglerar Ungdomshälsans uppdrag. Avtalet ska kompletteras med lokala överenskommelser där parterna tar gemensamt ansvar för dimensionering av verksamheten så att likvärdiga insatser ges över länet.

Jämlika, hållbara och hälsosamma levnadsvanor för alla barn och ungdomar i Östergötland ska främjas.

Regionen och kommunerna satsar även på att utbilda i metoden **Sotis**, samtal om tobak i skolan.

Skolan och dess elevhälsa ska främst vara förebyggande och hälsofrämjande. Idag informerar elevhälsan föräldrar om tobaksprevention. Elevhälsan har möjlighet att delta i kommunalt och regionalt framtagna utbildningssatsningar riktat till pedagoger och annan skolpersonal inom ANDTS-området. Hälsosamtalen hos skolsköterskan ger också en möjlighet att ta upp ANDTS-frågor med eleven.

En hälsofrämjande skola

För att minska elevers bruk av tobak och nikotin kan skolorna införa tobaks- och nikotinfri skoltid och ha en tydlig policy i dessa frågor. En handbok för prevention och tillsyn avseende rökfria skolgårdar finns framtagna av Länsstyrelsen att använda. Regionen och kommunerna satsar även på att utbilda i metoden *Sotis, samtal om tobak i skolan*.

För att barn och unga som far illa eller riskerar att fara illa ska synliggöras och få det stöd som de behöver kan insatser till förskolans personal ges i syfte att öka kunskapen om risk- och skyddsfaktorer.

Länsstyrelsen Östergötland har tagit fram ett regionalt metodstöd kring föräldraskapsstöd. En stödjande organisation är ett av delmålen i strategin *En nationell strategi för ett stärkt föräldraskapsstöd (Regeringen, 2018)*.

Hälsosam uppväxt – Kunskapsunderlag för att främja hälsosamma, hållbara levnadsvanor för alla barn och unga i Östergötland syftar till att skapa förutsättningar för ett systematiskt arbete som främjar jämlika, hållbara och hälsosamma levnadsvanor för alla barn och ungdomar i Östergötland.

Hälsokonsekvenserna av narkotikabruk behöver fortsatt synliggöras i skolan. Även föräldrar och yrkesgrupper som möter barn och unga behöver ta del av kunskapsstöd om hälsoeffekter av cannabis men även annan narkotika, narkotikaklassade läkemedel och dopningsmedel. Skolverket har tagit fram material till skolorna i samarbete med bland annat Folkhälsomyndigheten som ett stöd i att skapa förutsättningar för skolpersonal att arbeta med frågor som rör narkotika.

Länsstyrelsen bör i samverkan med kommunerna erbjuda utbildning för personal inom skolan och professionella inom andra områden för att kunna möta ungdomar i narkotikafrågor. En utveckling av den så kallade *Östgotapiloten* bör ske och erbjudas över hela länet. Ungdomsenkäten *Om mig* kan användas som underlag i arbetet med professionella som möter unga.

Förebyggande av psykisk ohälsa, riskbeteende och skadligt bruk eller beroende

Andelen barn och unga som lever i familjer med skadligt bruk eller beroende ska minska. Det finns därför anledning att se över formerna för hur samarbetet kan utvecklas mellan mödravården, barnhälso-

vården, förskolan, skolan och dess elevhälsa, psykiatrin, barn- och ungdomspsykiatrin, primärvården och socialtjänsten i syfte att se och stödja dessa barn och deras föräldrar tidigt och samordnat.

Det krävs långsiktighet och kontinuerligt stöd när det gäller implementering av kunskap för att hälso- och sjukvård, tandvård och socialtjänst ska tillämpa ett barn-, föräldraskaps- och familjeperspektiv. Sedan 2018 finns en nationell strategi för ett stärkt föräldraskapsstöd som syftar till att stärka barnets utveckling, hälsa och rättigheter. Strategin, som utgår från målet att alla föräldrar ska erbjudas föräldraskapsstöd under barnets hela uppväxt, innehåller både insatser som syftar till förebyggande stöd och stöd då problem uppstått.

Det arbete som sker inom ramen för barnrättsombuden och barnrättsarbetet bör inkludera barn och unga i familjer med skadligt bruk eller beroende, psykisk sjukdom eller psykisk funktionsnedsättning.

Föräldraskapsstöd för att motverka barns och ungas spel om pengar

Länsstyrelserna har tagit fram ett kunskapsstöd gällande skärmtid, datorspel och spel om pengar som sprids till lämpliga målgrupper i länet. Det kan även finnas behov av utbildning gällande spelberoende riktad till professioner som möter unga.

Ett kunskapsstöd gällande skärmtid, datorspel och spel om pengar har tagits fram.

Långsiktigt mål 3

Antalet barn och unga som börjar använda narkotika, dopningsmedel, tobaks- och nikotinprodukter eller debuterar tidigt med alkohol och spel om pengar ska minska.

Prioriterade insatsområden

Metodutveckling för stärkt narkotikaförebyggande arbete

Ett brett folkhälsoarbete, som också inkluderar insatser mot riskgrupper, kan minska narkotikaanvändningen och de skador det medför för både individer och samhället i stort.

Det regionala och lokala arbetet för ökad tillgång till rådgivning och stöd inom narkotikaområdet behöver kompletteras av ett nationellt tillgängligt och rådgivande stöd som vänder sig till både användare av narkotika och anhöriga till personer som brukar narkotika.

I syfte att minska narkotikaförekomst på krogen har STAD (Stockholm förebygger alkohol- och drogproblem) utvecklat arbetsmetoden *Krogar mot Knark*. Kommunerna i länet tillsammans med Polismyndigheten och Länsstyrelsen har påbörjat ett arbete med metoden där en kartläggning av narkotikabruk i krogmiljö genomförs under år 2022.

Åtgärder för att förhindra användningen av dopning

Metoden *100 % ren hårdträning* syftar till att minska användningen av och tillgången på anabola androgena steroider (AAS) och andra dopningspreparat på träningsanläggningar. I Östergötland ingår Länsstyrelsen, polisområde Östergötland, RF SISU Östergötland, kommunerna och träningsanläggningar i arbetet med metoden. Bland annat genomförs utbildningar för att ge ökad kunskap om dopningspreparat i syfte att förebygga användning bland gymmedlemmar.

I Östergötland finns ett antal poliser som är särskilt insatta i dopningsproblematik och dess lagstiftning. De genomför besök och kontroller på träningsanläggningar samt genomför provtagning på gymbesökare när skälig misstanke om bruk av dopningsmedel uppstår.

Länsstyrelsen genomför regelbundet kunskapshöjande insatser gällande dopning, kosttillskott och energidrycker för olika målgrupper. Samverkan bör under strategiperioden utvecklas och breddas till fler aktörer. Det finns ett behov av att öka kunskapen på området, framför allt kunskap om kosttillskott.

Länsstyrelsen genomför regelbundet kunskapshöjande insatser gällande dopning, kosttillskott och energidrycker för olika målgrupper. Samverkan bör under strategiperioden utvecklas och breddas till fler aktörer. Det finns ett behov av att öka kunskapen på området, framför allt kunskap om kosttillskott.

Nå unga vuxna i förebyggande syfte

Förebyggande insatser för att hindra unga som varken arbetar eller studerar från att hamna i skadligt bruk eller beroende

Unga som varken arbetar eller studerar är en särskilt utsatt grupp. Ett förebyggande och långsiktigt arbete inom skolan, hälso- och sjukvården, tandvården, socialtjänsten, civila samhället samt på arbetsmarknaden är centralt för att främja ungas etablering.

Kommunerna har ett aktivitetsansvar för ungdomar som inte har fyllt 20 år och inte har fullgjort sin skolplikt eller som har blivit folkbokförda i landet efter skolpliktig ålder. Ansvaret omfattar även de som inte går i gymnasieskolan, gymnasiesärskolan eller motsvarande utbildning och inte har en gymnasieexamen, ett gymnasiesärskolebevis eller fullföljd motsvarande utbildning med godkänt resultat. Det innebär att kommunen löpande ska hålla sig informerad om hur de ungdomar som tillhör målgruppen för aktivitetsansvaret är sysselsatta. Kommunen har ansvar för att erbjuda ungdomarna lämpliga individuella åtgärder och ska föra ett register över de ungdomar som omfattas samt dokumentera insatserna.

Ungdomsmottagningarnas insatser för att stärka förutsättningarna att informera om ANDTS

Det övergripande målet för ungdomsmottagningarna är att främja fysisk och psykisk hälsa med fokus på sexuell och reproduktiv hälsa och rättigheter bland unga.

På Ungdomshälsorna i länet ställs frågor om ANDTS, exempelvis vid förskrivning av preventivmedel, i möte med kurator men också vid återbesök får de frågan om de har ändrat sina levnadsvanor. Tobaksavvänjare finns på vissa av länets ungdomsmottagningar.

Studenthälsans möjlighet att arbeta hälsofrämjande och ANDTS-förebyggande

Ett tidigt utvecklat riskbruk av alkohol är en riskfaktor för att en ung person ska utveckla ett skadligt bruk eller beroende.

Studenthälsan har fått medel för att anställa flera medarbetare med kompetens inom samtalsstöd. Syftet är att kunna frigöra fler som kan arbeta med primärprevention och hälsofrämjande insatser, där ANDTS och livsstilsfrågorna rymms.

Civila samhällets roll för att främja hälsa och motverka skadligt bruk eller beroende

De idéburna organisationerna är med sin kunskap och erfarenhet viktiga i det förebyggande arbetet och erbjuder ett brett utbud av stödverksamheter. Arbetet med att utveckla former för dialog mellan det civila samhället och statliga myndigheter och andra offentliga aktörer behöver fortsätta.

Att barn och unga har tillgång till aktiviteter som ger dem en meningsfull fritid kan både senarelägga debut och förhindra skadligt bruk eller beroende av ANDTS.

Region Östergötland ingick 2018 en överenskommelse om samverkan med civila samhället, där cirka 45 länsövergripande organisationer ingår. En fråga som ständigt är aktuell är folkhälsa med fokus på både psykisk hälsa och levnadsvanor.

Under 2021 har RF-SISU Östergötland med stöd av Länsstyrelsens ANDTS-nätverk arbetat fram policydokumentet *Tillsammans för en idrott fri från alkohol, narkotika, doping, tobak och spel (missbruk & matchfixing)* som ska spridas och implementeras av RF-SISU Östergötland tillsammans med länets kommuner.

För att bidra till en ökad jämlikhet i hälsa kan kommunerna arbeta med att utveckla *Fritidsbanken* lokalt. Där finns sport- och fritidsutrustning att låna gratis i 14 dagar.

Insatser för ökad trygghet och minskad brottslighet

Det finns en tydlig koppling mellan kriminalitet och bruk av ANDTS. När det gäller våld i nära relation, våld mot barn och så kallat krog- och läktarvåld finns det ofta en koppling till skadligt bruk eller beroende. Bruk av narkotika hänger också samman med en rad andra typer av brott som trafikbrott och stölder. För den organiserade brottsligheten kan smuggling av narkotika eller alkohol utgöra en stor del av vinsterna.

Att barn och unga har tillgång till aktiviteter som ger dem en meningsfull fritid kan både senarelägga debut och förhindra skadligt bruk eller beroende av ANDTS.

Polismyndigheten och Tullverket arbetar operativt med att bekämpa narkotikabrottsligheten genom spaning och utredning inför lagföring. När det gäller förebyggande insatser är fler aktörer involverade och det är viktigt med samverkan på nationell, regional och lokal nivå för ett effektivt arbete. Verksamma metoder för att begränsa minderårigas alkoholdrickande behöver fortsätta att användas, spridas och utvecklas. Ett konkret exempel är *Kronobergsmodellen* som innebär att Polismyndigheten systematiskt arbetar för att minska tillgången på alkohol bland unga. I Polisområde Östergötland används flera beståndsdelar i metoden vilka bedömts även enskilt ha positiva effekter.

—
Kronobergsmodellen innebär att Polismyndigheten systematiskt arbetar för att minska tillgången på alkohol bland unga.
—

Myndigheten för familjerätt och föräldraskapsstöd (MFoF) har tagit fram en handlingsplan för brottförebyggande föräldraskapsstöd. Den syftar till att identifiera och utveckla verkningsfulla och hållbara arbetssätt och samverkansmodeller, med målsättningen att bidra till att förebygga barns och ungas brottslighet.

Länsstyrelsens utvecklingsarbete tillsammans med kommuner i länet inom *Alla barn i Östergötland – samverkan för goda och jämlika uppväxtvillkor* handlar om att ge barn och unga goda uppväxtvillkor genom främjande och förebyggande insatser. Arbetet utgår från kunskapen om risk- och skyddsfaktorer och fokuserar på de tre skyddsfaktorerna måluppfyllelse i skolan, goda föräldrabarnrelationer och meningsfull fritid.

Den lagstiftning som förväntas börja gälla kommer ställa högre krav på det brottförebyggande arbetet i kommunerna. Samverkan över kommungränserna förekommer och kan utvecklas vidare. Regionala nätverk med kommunal medverkan för ANDTS-förebyggande och brottföre-

byggande finns och kan också medföra synergi-effekter, inte minst då kommunernas tjänstepersoner i många fall arbetar med båda områdena.

Motverka användning av lustgas i berusningssyfte

En ny företeelse i samhället är att lustgas används av barn och unga i berusningssyfte. Lustgaspatroner kan enkelt köpas i vanliga butiker eller på internet. Det finns inget lagstadgat förbud eller åldersgräns för att sälja dessa. Den främsta risken med lustgas är syrebrist vid inandning vilket kan leda till medvetlöshet, tillfällig försvagning av hjärtmuskeln och att kroppens skyddsreflexer försvagas, till exempel kräkreflexen. Riskerna med lustgas ökar vid samtidig användning av andra droger.

Medvetenheten och kunskapen om lustgas bör öka där riskgrupper identifieras och det förebyggande arbetet mot att använda lustgas i berusningssyfte bör utvecklas.

Långsiktigt mål 4

Antalet personer som utvecklar skadligt bruk eller beroende av alkohol, narkotika, dopningsmedel, tobaks- och nikotinprodukter och spel om pengar ska minska.

Prioriterade insatsområden

Stärkt kompetens inom äldreomsorgen

Alkoholkonsumtionen liksom de alkoholrelaterade skadorna har ökat bland äldre, särskilt bland äldre kvinnor. Dock är det fortfarande betydligt vanligare bland äldre män än bland kvinnor att få någon form av insats från socialtjänsten för beroendeproblem. Dessutom har majoriteten av alla äldre än 65 år minst ett receptbelagt läkemedel, vars effekter och bieffekter kan påverkas av alkohol.

Det finns behov av att utarbeta rutiner inom den kommunala hälso- och sjukvården och äldreomsorgen liksom samordningen mellan äldreomsorgen och beroendeenheterna i kommunen.

Även frivilliga organisationer, så som pensionärsorganisationer, kan spela en viktig roll för att informera om risker med alkohol.

Primärvården har en viktig roll i att identifiera äldre med en ohälsosam livsstil och erbjuda dem råd och stöd för goda levnadsvanor. Vid förskrivning av läkemedel till äldre kan det därför vara lämpligt att diskutera patientens alkoholvanor.

Kunskap bör erbjudas till personal som möter äldre inom hälso- och sjukvård samt inom kommunernas omsorg för att kunna identifiera och ge stöd till äldre med beroendeproblematik.

Majoriteten av alla äldre än 65 år har minst ett receptbelagt läkemedel, vars effekter och bieffekter kan påverkas av alkohol.

Kunskap bör erbjudas till personal som möter äldre inom hälso- och sjukvård samt inom kommunernas omsorg för att kunna identifiera och ge stöd till äldre med beroendeproblematik.

Skadligt bruk och beroende på arbetsplatser

Berusningsmedel på arbetsplatsen påverkar arbetslivet och arbetsmiljön, orsakar arbetsplatsolyckor, påverkar medarbetarnas psykiska och fysiska hälsa och kan orsaka situationer med hot och våld.

Vissa branscher utgör riskmiljöer för bruk av narkotika och dopningsmedel till exempel restauranger, evenemang- och gymanläggningar. Gemensamma lösningar mellan arbetsgivare, arbetstagarorganisationer och skyddsombud bidrar till ett mer effektivt arbete och till att göra det förebyggande arbetet känt på arbetsplatsen för att nå dem som påverkas av eget eller annans beroende.

Utifrån Arbetsmiljöverkets föreskrifter ska alla arbetsplatser ha rutiner för arbetsanpassning vid skadligt bruk eller beroende av alkohol och andra berusningsmedel. Drogtester kan vara motiverade om arbetet innebär stora risker för allvarliga olycksfall. Informationsinsatser kring narkotikaanvändning inom arbetslivet behöver utvecklas.

Vissa branscher utgör riskmiljöer för bruk av narkotika och dopningsmedel till exempel restauranger, evenemang- och gymanläggningar.

Kompetensutveckling inom hälso- och sjukvården samt tandvården

En av de mest effektiva metoderna för att i ett tidigt stadium förhindra att en person utvecklar ett skadligt bruk eller beroende av ANDTS är tidig upptäckt och rådgivning.

Som stöd i arbetet har Socialstyrelsen tagit fram nationella riktlinjer för prevention och behandling vid ohälsosamma levnadsvanor. De omfattar åtgärder för att stödja personer att förändra levnadsvanor som tobaksbruk, riskbruk av alkohol, ohälsosamma matvanor eller otillräcklig fysisk aktivitet.

Tandvården träffar ca 80 procent av befolkningen och är den enda offentliga aktör med lagstadgat ansvar att träffa alla barn och ungdomar upp till och med det år de fyller 23 år. Därmed kan tandvården utgöra en lämplig aktör i arbetet med att identifiera skadliga levnadsvanor i form av alkohol, narkotika och tobak och kan sätta in tidiga insatser.

Idag ställs inte frågan inom vården regelmässigt gällande ett eventuellt bruk av dopningspreparat. Inte heller finns det några specialiserade dopningsmottagningar i länet.

Telefon- och webbaserat stöd

Region Östergötland erbjuder personer som vill sluta röka ett webbaserat stöd via *Tobakshjälpen*. Framöver ska det finnas flera möjligheter att erbjuda webbaserade stöd vid förändring av levnadsvanor exempelvis vid riskbruk av alkohol.

—
Tobakshjälpen är ett
webbaserat stöd för personer
som vill sluta röka.
—

Långsiktigt mål 5

Personer med skadligt bruk eller beroende ska utifrån sina förutsättningar och behov ha tillgång till vård och stöd av god kvalitet.

Prioriterade insatsområden

Tidig identifiering och behandling av unga med psykiska diagnoser

Ökningen av psykisk ohälsa bland unga är oroande då en god och jämlik psykisk hälsa är en grundförutsättning för att unga ska ha goda livsvillkor och makt att forma sina liv. Adhd (Attention-deficit hyperactivity disorder) är särskilt vanligt bland personer med ett skadligt bruk eller beroende. Att tidigt identifiera och behandla personer med adhd och som riskerar att utveckla, eller redan har utvecklat, ett skadligt bruk är centralt.

Tidiga och samordnade insatser kan också bidra till att förebygga kriminalitet, normbrytande beteende och brottsutsatthet bland barn och unga. I detta arbete kan samverkan mellan barnhälsovård, skolan och dess elevhälsa samt barn- och ungdomspsykiatri vara viktig. Det finns också anledning att poängtera vikten av att personer med samsjuklighet erbjuds adekvat stöd med en fungerande vårdkedja med god samverkan mellan olika verksamheter.

I hela länet finns unga med psykisk ohälsa och beroendeproblematik, det tycks dock vara en ojämlig tillgång till stöd och behandling. Ungdomarna i de större kommunerna har Ungdomsmottagningar och MiniMaria- och Moamottagningar lättillgängliga men det är svårare för ungdomar i de mindre kommunerna i länet. Dessa ungdomar hänvisas i stället till de större kommunernas mottagningar. Ett komplement kan vara att använda digitala mottagningsbesök, vilket kan passa för vissa målgrupper.

Samverkan mellan hälso- och sjukvård och socialtjänst för en sammanhållen vård

Fungerande samverkan och vårdkedjor är viktiga för att insatser till personer med skadligt bruk, beroende eller annan samsjuklighet ska ha effekt. Det finns även behov av att utveckla samverkan mellan kommuner och Regionen för att klienterna ska kunna erbjudas en adekvat behandling.

Sedan flera år pågår även ett arbete inom området psykisk hälsa genom överenskommelser mellan staten och Sveriges Kommuner och Regioner (SKR). I överenskommelsen fördelas särskilda medel till kommuner och regioner för att förbättra samverkan kring personer med stora och komplexa behov, till exempel personer med samsjuklighet i skadligt bruk eller beroende och psykisk ohälsa.

Överenskommelse om samverkan mellan Region Östergötland och kommunerna i Östergötland kring personer med psykisk funktionsnedsättning och personer med beroende gällde till och med 2021. Men då ingen huvudman önskat säga upp den så förlängs den i två år. *Mitt i Livet* (LGVO) avvaktar samsjuklighetsutredningen och vilken ändrad lagstiftning den kan komma att leda till, därefter kan det finnas anledning till revidering av överenskommelsen.

Läkemedelsassisterad behandling vid opioidberoende (LARO)

Arbetet med LARO ska ske i enlighet med Socialstyrelsens kunskapsstöd och nationella riktlinjer för vård och stöd. Implementeringen behöver öka, såväl inom hälso- och sjukvården som i socialtjänsten, och resultaten ska följas upp. Utan hälso- och sjukvården och socialtjänstens samverkan och aktiva medverkan i LARO-behandling fallerar implementeringen och den enskilde riskerar att bli utan nödvändig behandling.

En god och jämlik psykisk hälsa är en grundförutsättning för att unga ska ha goda livsvillkor och makt att forma sina liv.

Insatser för att nå personer i en socialt och hälsomässigt utsatt situation

Tillgång till sprututbytesverksamhet

Den primära målsättningen med sprututbytesverksamhet är att begränsa smitta och smittspridning. Men verksamheterna kan också fungera som en ingång för att etablera kontakt, erbjuda råd och stöd kring personernas hälsosituation samt motivera till vård och behandling för skadligt bruk eller beroende. Via sprututbyten är det ibland också möjligt att även nå ut med överdosprevention och information om hur man kan agera om man bevittnar en överdos samt utdelning av naloxon.

Sprututbytessmottagningen är ett projekt som startades i Norrköping år 2018. Verksamheten sker i samverkan mellan Infektionskliniken och Beroendekliniken vid Vrinnevisjukhuset. Ytterligare sprututbytessmottagningar kommer att öppnas i centrala och västra länsdelen.

Motverka och förebygga hemlöshet

Länsstyrelsen gör en bostadsmarknadsanalys (BMA) årligen som sammanställs i en rapport som syftar till att presentera en övergripande bild av bostadsmarknaden i länet. I uppdraget ingår att stödja kommunerna i arbete med att förebygga vräkningar av barnfamiljer.

Bostad först är en verksamhet som drivs av Sveriges Stadsmissioner och bygger på den amerikanska modellen *Pathways to Housing First*. Genom *Bostad först* får människor som lever i hemlöshet en möjlighet till en egen bostad med individuella stödinsatser som samordnas med hjälp av en samordnare. Norrköpings kommun har beslutat att gradvis implementera metoden.

Tillgång till skyddade boenden

Skadligt bruk och beroende leder generellt till en högre risk att utsättas för våld och att utsätta andra för våld, såväl fysiskt, psykiskt och sexuellt.

Internationell forskning visar att det finns en koppling mellan spelberoende och våld i nära relationer. Risken att utsättas för våld i nära relation är högre för kvinnor som har en närstående med spelberoende än för män. Personer med spelberoende har även själva en ökad risk för att bli utsatta för våld i en nära relation. Om partnern har problem med både spel och alkohol ökar risken ytterligare. För att kunna ge stöd bör det finnas ett anhörigperspektiv.

Socialstyrelsen konstaterar i en kartläggning avskyddade boenden (2020) att enbart ett fåtal skyddade boende anger att de tar emot personer med beroendeproblematik. Redovisningen tyder också på att våldsutsatta kvinnor med ett skadligt bruk eller beroende ofta inte fångas upp av socialtjänsten då insatser för målgruppen saknas, vilket innebär att de riskerar att hamna mellan beroendevården och psykiatrin.

I Östergötland finns tillgång till akutboenden som riktar sig till våldsutsatta kvinnor med beroendeproblematik som har akut behov av skyddat boende. Det är även viktigt att beakta barnperspektivet och barns rätt till skydd när de lever i våldsutsatta miljöer.

Vård och stöd för intagna med skadligt bruk eller beroende

Många intagna som dömts till fängelse eller andra påföljder har problem med skadligt bruk eller beroende av ANDTS.

Intagna har också sämre hälsa än befolkningen i övrigt, med högre förekomst av blodburna infektioner samt hög andel psykisk sjukdom. För opioidanvändare ökar risken att avlida till följd av överdoser kraftigt under perioden efter frigivningen, på grund av den stora andelen återfall och minskad opioidtolerans. Därför krävs det en kontinuitet i behandlingen och rehabiliteringen för intagna med skadligt bruk eller beroende samt stöd i deras återintegrering i samhället.

Kriminalvården och Statens institutionsstyrelse erbjuder vård, behandling och motivationsinsatser riktade till personer med narkotikaberoende. För att lyckas behöver myndigheter, kommuner och regioner samverka både före och vid utslussningen av sina klienter. Även samarbete mellan regionens läkemedelsassisterade behandling vid opioidberoende och socialtjänsten behövs för att kunna erbjuda patienterna såväl medicinsk som psykosocial behandling liksom socialt stöd, vilket är viktiga förutsättningar för att uppnå goda behandlingsresultat.

Det saknas idag en regional struktur för detta vilket gör att det samhällsstöd som den intagna har rätt till blir avhängigt frivårdsinspektörens kunskaper, erfarenheter och kontakter.

Klienter med omfattande problematik och stort behov av stöd för att lämna en långvarig kriminalitet kan skrivas in i *Sociala insatsgrupper* (SIG). Men SIG finns inte på alla orter i länet och fokuserar oftast på personer upp till 25 år.

”

De förebyggande och tidiga insatserna är centrala för att vi ska lyckas i ANDTS-arbetet. Genom samverkan mellan flera samhällsfunktioner kan vi gemensamt bidra till ett effektivt ANDTS-arbete i hela Östergötland.

Maria Sayeler Behnam (S),
Ordförande Kommunfullmäktige
och ordförande Socialnämnden,
Norrköpings kommun

Långsiktigt mål 6

Antalet personer som skadas eller dör på grund av sitt eget eller andras bruk av alkohol, narkotika, dopningsmedel, tobaks- och nikotinprodukter och spel om pengar ska minska.

Prioriterade insatsområden

Minska antalet dödsfall till följd av läkemedels- och narkotikaförgiftningar

Under 2018 och 2019 har en minskning skett avseende antalet dödsfall till följd av läkemedels- och narkotikaförgiftningar. För att inte bryta den trenden bör tillgängligheten till naloxonläkemedel, som används för att häva överdoser, öka. Förskrivare får även lämna ut naloxon direkt till patienter, tillsammans med en utbildningsinsats, i stället för att läkemedlet förskrivs på recept och hämtas ut på apotek.

Vidare har Folkhälsomyndigheten fått i uppdrag att möjliggöra en snabbare klassificering av nya psykoaktiva substanser och Socialstyrelsen har tagit fram ett kunskapsstöd för läkemedelsassisterad behandling vid opioidberoende (LARO).

Folkhälsomyndigheten har inrättat ett varningssystem för att motverka narkotikarelaterade dödsfall och skador (VSN). Varningssystemet ska underlätta informationsutbytet mellan anslutna aktörer från nationella myndigheter, hälso- och sjukvård, polis och socialtjänst. Information om VSN kan spridas till länets aktörer.

Kontrollera alkohol- och narkotikapåverkade i trafiken

Rattfylleri står fortfarande för en av de största bidragande faktorerna till dödsolyckor i trafiken. Men enligt Polismyndighetens bedömning är en betydande del av vägtrafikens rattfyllerister påverkade av narkotika eller narkotikaklassade läkemedel.

Det har pågått ett arbete för att utveckla samordning mellan aktörer och uppdrag gällande arbetet med alkohol- och narkotikapåverkade i trafiken, med syfte att återinföra *Samverkan mot alkohol och droger i trafiken* (SMADIT) i länet. I november 2021 gjordes en nystart i länet, med tydliga skriftliga rutiner inom varje samverkande aktörs område.

Informationsutbytet mellan nationella myndigheter, hälso- och sjukvård, polis och socialtjänst ska underlättas med ett varningssystem för att motverka narkotikarelaterade dödsfall och skador.

Rattfylleri står fortfarande för en av de största bidragande faktorerna till dödsolyckor i trafiken

Ökad kunskap om sambandet mellan alkohol och cancer

Konsumtion av alkohol är en av de största faktorerna bakom sjukdomsördan av cancer globalt. Trots detta är kunskapen om sambandet mellan cancer och alkohol låg.

Samtidigt som det är viktigt att förbättra diagnostisering och vård av cancer finns det också starka skäl ur ett folkhälsoperspektiv att förebygga att cancerfall som beror på alkoholanvändning överhuvudtaget uppstår. Under strategiperioden kan det därför finnas skäl att öka kunskapen om relationen mellan alkohol och cancer.

Stärka det suicidpreventiva arbetet

Av de dödsfall som årligen sker i läkemedels- och narkotikaförgiftningar är cirka en fjärdedel en följd av en avsiktligt självdestruktiv handling. Drygt hälften av dessa dödsfall gäller kvinnor, vilket skiljer sig från suicidstatistiken i stort där suicid oftast sker bland män. Den övergripande bilden är också att en mycket stor andel av dem som avlidit av läkemedels- eller narkotikaförgiftningar har en samtidig psykiatrisk diagnos och har haft kontakt med den slutna eller specialiserade hälso- och sjukvården. Under strategiperioden bör det suicidpreventiva arbetet stärkas och intensifieras. Samtidigt kan detta arbete ses bredare än till enbart den läkemedels- och narkotikarelaterade dödligheten. Att minska alkoholkonsumtionen i riskgrupper för suicid är en av strategierna i det nationella handlingsprogrammet för suicidprevention. Även sambandet mellan suicid och spel om pengar är belagt och kan behöva utvecklas vidare.

I Östergötland har en regional suicidpreventiv strategi tagits fram i samverkan med länets kommuner, Länsstyrelsen, Polismyndigheten, Räddningstjänsten, SOS Alarm, Svenska kyrkan och Riksförbundet SPES (Suicidprevention och efterlevandes stöd) i Östergötlands län.

”

Det förebyggande ANDTS-arbetet är ett viktigt verktyg i att bekämpa narkotikahandel och stärka arbetet med information till barn och unga om narkotika.

Genom att fokusera på förebyggande insatser kan vi stärka skyddsfaktorer med fokus på måluppfyllelse i skolan, goda föräldra-barnrelationer och en meningsfull fritid.

Annika Krutzén (M), kommunalråd, ordförande social- och omsorgsnämnden, Linköpings kommun

Långsiktigt mål 7

En folkhälsobaserad syn på ANDTS inom EU och internationellt

Regeringens arbete med ANDTS inom EU och internationellt syftar till att främja en god hälsoutveckling i befolkningen och samtidigt värna ett särskilt skydd för barn och unga. Rätten för var och en att åtnjuta bästa möjliga fysiska och psykiska hälsa omfattar alla, det vill säga även de som befinner sig i skadligt bruk eller beroende. Hållbarhetsmålen i Agenda 2030 bör vara vägledande för utvecklingen av ANDTS-arbetet inom såväl EU som internationella organisationer såsom WHO. Detta mål hanteras nationellt och får därför inga regionala insatsområden.

Regionala och lokala aktörer samverkar i ANDTS-arbetet

Sedan 2011 finns ett regionalt ANDT-råd. I enlighet med denna strategi omfattar rådets ansvarsområde även spel varför rådet byter namn till det regionala ANDTS-rådet. Rådets uppgift är att stödja genomförandet av den regionala ANDTS-strategin.

I det regionala ANDTS-rådet finns representanter från Länsstyrelsen Östergötland, Region Östergötland, polisområde Östergötland samt fyra av länets kommuner. Rådets medlemmar utses av landshövdingen och rådet leds av länsrådet.

Till rådet knyts en arbetsgrupp som består av tjänstepersoner från samma organisationer som ingår i rådet. Ledamöter i arbetsgruppen ska ha en strategisk funktion i sin organisation och utses av sin huvudman.

Länsstyrelsen ska verka för att nationella mål får genomslag i länet

Länsstyrelserna ska enligt förordningen (2012:606) om samordning inom alkohol-, narkotika-, dopnings- och tobaksområdet med mera stödja

- genomförandet av den nationella ANDTS-politiken i länet
- utvecklingen av ett långsiktigt kunskapsbaserat regionalt och lokalt arbete
- utvecklingen av tvärsektoriella insatser i kommunerna och regionen
- samarbetet på lokal, regional och nationell nivå
- utbildning och kompetensutveckling i länet

Länsstyrelsen har ett regionalt ansvar för tillsyn och vägledning inom alkohol och tobak och ansvarar för samordning mellan myndigheter och kommuner för att underlätta samarbetet. Länsstyrelsen ska också följa upp och utvärdera funktionen och effekterna av alkohollagen och lagen om tobak och liknande produkter. Vidare har Länsstyrelserna ett ansvar för att stödja och bidra till regional samordning av det brottsförebyggande arbetet.

Polisen ska medverka till efterlevnad av lagar och förordningar

Polismyndighetens huvuduppdrag är att minska brottsligheten och öka människors trygghet

Inom ANDTS ska polisen begränsa tillgången till och efterfrågan av illegala substanser och illegal hantering av alkohol, tobak och spel om pengar. Alkohol, tobak och spel om pengar är inom lagstiftningens ramar tillåtet att tillhandahålla och bruka. Genom tillsynsinsatser där polisen har ett eget ansvar, eller tillsynsinsatser i samverkan med andra myndigheter, ska polisen medverka till efterlevnad av lagar och förordningar.

”

Det gemensamma ANDTS-arbetet i Östergötland är en viktig och värdefull del i arbetet med att skapa förutsättningar för en god och jämlik hälsa i hela Östergötland.

Kerstin Sjöberg (C),
Regionråd och
3:e vice ordförande HSN,
Region Östergötland

Region Östergötlands mål för hälso- och sjukvården är en god hälsa och en vård på lika villkor för hela befolkningen

Hälso- och sjukvården ska även arbeta för att förebygga ohälsa. I arbetet ska barns behov av information, råd och stöd om barnets vårdnadshavare är beroende av alkohol eller något annat beroendeframkallande medel (inklusive spel), har en psykisk funktionsnedsättning eller en allvarlig fysisk sjukdom eller skada särskilt beaktas. Detsamma gäller om barnets vårdnadshavare oväntat avlider.

Personer med beroendeproblematik har ofta behov av insatser från både socialtjänsten och hälso- och sjukvården. Regioner och kommuner ingår därför i en överenskommelse om samverkan.

Regionens verksamhet för att förebygga och behandla skador till följd av ANDTS-bruk finns till exempel inom ramen för verksamheter som arbetar med att stödja beteendeförändringar.

Kommunerna har enligt socialtjänstlagen ett generellt ansvar för att främja människors ekonomiska och sociala trygghet samt jämlikhet i levnadsvillkor

Socialnämnden ska arbeta för att förebygga och motverka skadligt bruk av alkohol och andra beroendeframkallande medel (inklusive spel). Nämnden ska arbeta aktivt så att den enskilde får den hjälp och vård som han eller hon behöver samt bevaka att planen fullföljs. Nämnden ska också genom information till myndigheter, grupper och enskilda samt genom uppsökande verksamhet sprida kunskap om skadeverkningar av skadligt bruk eller beroende och om de hjälpmöjligheter som finns.

Uppföljning

- Uppföljning av kommunernas och Länsstyrelsens arbete med ANDTS sker årligen via Länsrapporten, en enkät som hanteras av Folkhälsomyndigheten. Resultaten kan ses i *Indikatorlabbet* tillsammans med annan statistik på nationell, regional och i viss mån även lokal nivå.
- Konsumtionsutvecklingen bland ungdomar i länets kommuner följs årligen via ungdomsenkäten *Om mig* och redovisas årligen i form av kortrapporter skrivna av Region Östergötland och på webbsidan.
- Konsumtionsutvecklingen gällande vuxna följs via den nationella folkhälsoenkäten *Hälsa på lika villkor* som genomförs vart annat år och redovisas av Region Östergötland via webben.
- Polisens statistik – Antal utbildade i tillsyn av serveringsställen under strategiperioden. Antalet utförda tillsynstillfällen.
- Regelbunden uppföljning sker exempelvis via statistik inom Region Östergötland gällande antal
 - vård dagar slutenvård
 - besök på MiniMaria/Moa-mottagning
 - personer som deltar i sprututbytesprogram i länet
 - personer som behöver sjukhusvård utifrån LVM

En samlad uppföljning av strategin sker 2026, när nästa strategi bör formuleras.

LÄNSSTYRELSEN
ÖSTERGÖTLAND